הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 21-41

שיעור ב

"עד שיאמר: 'רוצה אני'", "עד שתצא נפשו"

(ראש השנה ו ע"א)

הקדמה
א. "כופין אותו", "מכין אותו"
ב. "מכין אותו" – למי הסמכות להכות?
1. ראשונים: בית דין כופים אותו
2. קצות החושן ונתיבות המשפט: בית דין מומחין או הדיוטות, כל אדם
3. אור שמח: "לרצונו" – בית דין, מצוות עשה אחרות – כל אדם
סיכום

הקדמה

בפסוק נאמר: "מוצא שפתיך תשמור ועשית, כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה, אשר דברת בפיך" (דברים כג, כד). על המילה "ועשית" נדרש (ו ע"א): "אזהרה לבית דין שיעשוך". בסמכות בית דין לכפות על אדם לקיים את הנדר או הנדבה שהוא חייב את עצמו. בהמשך הסוגיה נזכר מדרש הלכה נוסף על פסוק שעוסק בקרבן נדבה, גם שם למדו חכמים שאדם שהתנדב להקריב קרבן עולה – כופים אותו "עד שיאמר רוצה אני". תוספות בסוגייתנו ציינו ברייתא נוספת שבה נאמר שאם הצהיר אדם שהוא מסרב לקיים מצוות עשה, "אומרין לו: 'עשה סוכה' ואינו עושה, '[עשה] לולב' ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו".

נעיין במקורות אלו, בפסיקת הרמב"ם וראשונים נוספים, וכן בדברי שלושה אחרונים שעסקו במקורות אלו בהרחבה: קצות החושן, נתיבות המשפט ואור שמח.

א. "כופין אותו", "מכין אותו"

בגמרא (ו ע"א) נזכרה דרשה שמקורה במדרש הלכה (ספרי דברים, פיסקא רסה) על הפסוק (דברים כג, כד): "מוצא שפתיך תשמור ועשית, כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה, אשר דברת בפיך":

> תנו רבנן: "מוצא שפתיך" – זו מצות עשה, "תשמור" – זו מצות לא תעשה, "ועשית" – אזהרה לבית דין שיעשוך, "כאשר נדרת" – זה נדר, "לה' אלהיך" – אלו חטאות ואשמות עולות ושלמים, "נדבה" – כמשמעו, "אשר דברת" – אלו קדשי בדק הבית, "בפיך" – זו צדקה.

את שלושת הלימודים הראשונים הסביר רש"י: א. "מוצא שפתיך": "דמסתמא הכי קאמר קרא: 'מוצא שפתיך' – קיים"; ב. "תשמור": "...שלא תאחר"; ג. "ועשית": "על כרחך. מכאן אזהרה לבית דין לכוף".

הגמרא שאלה מדוע היה צריך ללמוד את הלימודים הללו מפסוק זה, הרי הם כבר נלמדו מפסוקים אחרים. נתמקד בשאלת הגמרא על הלימוד השלישי:

> "ועשית" – אזהרה לבית דין שיעשוך, למה לי? מ"יקריב אותו" נפקא. דתניא: "יקריב אותו" (ויקרא א, ג) – מלמד שכופין אותו. יכול בעל כרחו? תלמוד לומר "לרצונו". הא כיצד? כופין אותו עד שיאמר רוצה אני.

הגמרא ציינה מדרש הלכה אחר (ספרא ויקרא – דבורא דנדבה פרשה ג סוף פרק ג אות טו), שם כבר נאמר שניתן לכפות אדם שהתנדב להביא קרבן עולה עד שיאמר "רוצה אני". תשובת הגמרא היא שאת כל אחד משלושת הלימודים שנזכרו בברייתא היה צריך ללמוד משני פסוקים כי הם מדברים על מצבים שונים: כשאדם אמר "הרי עלי להביא קרבן", ועדיין לא הפריש אותו, ואפשרות נוספת היא שהוא כבר הפריש, אך עדיין לא הקריב. הגמרא הסבירה מדוע היה צורך ללמוד מפסוקים שונים על שני המצבים הללו.

יש אם כן שני מקורות מפסוקים שמהם ניתן ללמוד על סמכות בית דין לכפות אדם לקיים מצווה שהוא התנדב או בחר מרצונו לקיים: "מוצא שפתיך תשמור... אשר דברת בפיך" – נדר, קרבנות, נדבה, קדשי בדק הבית וצדקה. וכן: "אדם כי יקריב... לרצונו" – קרבנות נדבה. אם עברו שלושה רגלים מאז שאדם התחייב מיוזמתו ומרצונו והוא לא עמד בזה, בית דין כופים אותו.

הלימוד מהפסוק "לרצונו" בנוגע לנדבה – עולות ושלמים, נזכר במשנה (ערכין כא ע"א):

> חייבי ערכים – ממשכנין אותן. חייבי חטאות ואשמות – אין ממשכנין אותן.
> חייבי עולות ושלמים – ממשכנין אותן, אף על פי שאין מתכפר לו עד שיתרצה, שנאמר "לרצונו", כופין אותו עד שיאמר 'רוצה אני'.
> וכן אתה אומר בגטי נשים – כופין אותו עד שיאמר 'רוצה אני'.

אדם שחייב את עצמו לשלם להקדש ערכים שקיבל על עצמו, וכן אדם שחייב את עצמו להקריב עולה או שלמים, אם הוא לא עמד בהתחייבות, בית הדין כופים אותו עד שיאמר 'רוצה אני'. במשנה נאמר שכך גם בנוגע לאדם שבית דין כפו אותו לגרש את אשתו.

בירושלמי (א, א) למדו מהפסוק "מוצא שפתיך תשמור ועשית" על יכולת הכפייה והמִשכון של בית דין:

> "תשמור ועשית" – להזהיר בית דין שיעשות. רבנן דקיסרין בשם ר' אבינא: מיכן למשכון.

"תשמור ועשית" – בית דין רשאים לכוף אדם לקיים מה שהוא התחייב, ורבנן דקיסריה אמרו בשם רבי אבינא שמכאן למדו על היכולת של בית הדין למשכן, כפי שמופיע במשנה במסכת ערכין.

התוספות (ו ע"א ד"ה יקריב אותו) הקשו על הלימוד מהפסוק בברייתא:

> כל מצות עשה נמי כופין כדאמר (כתובות פו ע"א-ע"ב) מכין אותו עד שתצא נפשו?

בגמרא (שם) נאמר בנוגע ללווה שאינו רוצה להשיב את החוב למלווה, שניתן לכופו להשיב את החוב, לפי מי שסובר ש"פריעת בעל חוב מצווה":

> במצות עשה, כגון: שאומרין לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו.

רש"י (ד"ה מכין אותו) הסביר: "קודם שעבר על העשה ויש בידו לקיים". מטרת ההכאה היא לגרום לסרבן לקיים את המצווה.

בגמרא (חולין קלב ע"ב) נזכרה ברייתא זו ובה דוגמה נוספת:

> במצות עשה, כגון: אומרים לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, עשה ציצית ואינו עושה – מכין אותו עד שתצא נפשו.[1]

---

1 רבנו יונה (שערי תשובה, שער ג אות יא) כתב על "עונש בטול מצות עשה". הוא ציין לברייתא "עשה סוכה ואינו עושה..." וחיבר זאת לאמור בגמרא (יז ע"א) בנוגע ל"קרקפתא דלא מנח תפילין": "כי האנשים

רש"י (ד"ה כגון אומרים) הסביר את המכנה המשותף לכל הדוגמאות:

כגון אומרים לו עשה סוכה עשה לולב – שאין בהן חסרון כיס כולי האי.[2]

משמעות דברי רש"י בשני המקורות הללו היא שכופים אדם לקיים מצוות שיש בידו לעשות, ואין חסרון כיס גדול בעשייתן. מדובר שבידו של הלווה יש כסף אלא שהוא מתעצל או מתחמק מלהחזיר. החזרת הלוואה איננה נחשבת חסרון כיס, כי כשהגיע מועד הפירעון, על הלווה להשיב את הכסף למלווה; וכך גם בנוגע לסוכה, לולב וציצית. אלו מצוות שצריך להשקיע כסף בעשייתן, אך "אין בהן חסרון כיס כולי האי".[3] אלא שאין תועלת רק לכפות אדם לבנות סוכה, ולאגוד לולב ולקשור ציצית אם הוא לא יקיים את המצווה עצמה. ההנחה היא שאם הוא יוציא כסף ויכין את המצוות הללו הוא גם יקיים אותן. יש מצבים שאדם רוצה לקיים מצווה אך הוא מתעצל מסיבות שונות או שיצרו הרע גורם לו שלא לעשותן. או אז דחיפה ולחץ יסייעו לו להתגבר על העצלנות או על היצר.[4]

שאלת תוספות בסוגייתנו היא, שעל פי הגמרא בכתובות (שם) כל מצווה שהתורה ציוותה, כמו סוכה ולולב, ואדם יכול לקיים ואיננו רוצה לקיים, ניתן לכוף אותו לקיים.[5] אם כן, מה החידוש בברייתא שבה נלמדה הלכה זו מפסוק שניתן לכוף אותו? תשובת תוספות:

והא דאיצטריך קרא הכא, משום דסלקא דעתא דאין כופין כאן לפי שכתוב "לרצונו".

תשובת תוספות היא שהיה מקום לחשוב שמאחר שכתוב בפסוק "לרצונו" אין כופים אותו, ועל כן נאמר שכופים אותו עד שיאמר 'רוצה אני'. גם בנוגע ל"חייבי עולות ושלמים שממשכנין אותם" הסבירו תוספות שמדובר שעדיין לא הקריבו "אלא דחזינן שהוא מתעצל להביא ומוציא הוצאות חנם שלא לצורך, כדי שלא יישאר בידו מה לקנות ולהכי ממשכנין. ואם אין מוצאין במה למשכנו, אז כופין כדקאמר הכא". גם מהתוספות משמע שהכפייה היא על הוצאה כספית – לרכוש את בעל החיים שאותו יביא עולות או שלמים.

אשר לא הניחו על ראשם תפלין מעולם הם הנקראים פושעי ישראל בגופם וענשם חמור מן העובר פעם אחת על חייבי כריתות ומיתות בית דין... ליום הדין יורדים לגיהנם ונידונים שם שנים עשר חדש, ולאחר שנים עשר חדש גופם כלה ונשמתם נשרפת ורוח מפזרתם תחת כפות רגלי הצדיקים...". על עונש המוטל על מי שמבטל מצוות עשה, ראה גם: תוספות (פסחים קיג ע"ב ד"ה ואין לו); רבנו חיים בן עטר, אור החיים הקדוש (אור החיים, שמות ג, ה); הרב יהונתן אייבשיץ (יערות דבש, חלק א דרוש ה), ועוד.

2 על מצוות סוכה נאמר (עבודה זרה ג ע"א) שהיא "מצוה קלה. ...ואמאי קרי ליה מצוה קלה? משום דלית ביה חסרון כיס".

3 הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר, ראש השנה ו ע"א) כתב שמרש"י ניתן להבין שכופים רק על מצוות עשה שעובר זמנה כמו סוכה ולולב, אך אין כופים על כל מצוות עשה. הרמב"ם (ספר המצוות, הקדמה למניין המצוות) כתב: "מצות עשה כולם, הנה כל מצוה מהם בעת חיוב עשייתה יש לנו להכות בשוטים הנמנע מעשותה עד שימות, או שיעשה אותה, או שיעבור זמן החיוב". מכאן שאם עבר זמן המצווה, אין להכות.

4 הראי"ה קוק (עין איה, ברכות ב, פרק ט, אות רצד) כתב: "כל התיקונים בעולם הם לעולם תולדות ההכרח. כי כן יסד השם יתברך בעולמו שתהיה הקליפה קודמת לפרי. וההכרח של הרע, יהיה הסיבה לעורר לבקש את הטוב ולמוצאו". ראה שם עוד (אות רעז).

5 ראשונים למדו מהגמרא בכתובות על מצוות נוספות שכופים לקיים אותן. להלן כמה דוגמאות: כובש נבואתו – בגמרא (סנהדרין פט ע"א) נאמר: "הכובש נבואתו – לוקה". התוספות (ד"ה הכובש נבואתו) הסבירו: "לית ביה לאו, ועוד דאין בו מעשה, אלא מכין אותו עד שתצא נפשו כמו עשה סוכה ואינו עושה"; כפייה להשיב ריבית קצוצה – הרב יוסף בן חביבא (נימוקי יוסף, בבא מציעא לד ע"א בדפי הרי"ף) כתב: "רבית קצוצה. היו כופין אותו בית דין להחזיר משום מצות עשה ד'וחי אחיך עמך' (ויקרא כה, לו) והיו מכין אותו עד שתצא נפשו כמו בשאר מצות עשה, אם אמר סוכה איני עושה... אבל אין בית דין יורדין לנכסיו לפי שאין נכסיו משועבדין לכך". על האמור בגמרא (יבמות סד ע"א) שבמקרה שאדם נשא אשה ושהה עמה עשר שנים כופין אותו להוציא, כתב הראב"ן (שם): "ולא גרע משאר מצות עשה דתניא... מצות עשה כגון עשה סוכה ואינו עושה...", וכן הרא"ש (יבמות ו, טז): "ברווק שעברו עליו עשרים שנה ואינו רוצה לישא אשה, שיכפוהו בית דין לישא לקיים פריה ורביה", וכך פסקו גם בטור ושולחן ערוך (אבן העזר סי' א, ג), ועוד רבים.

ב. "מכין אותו" – למי הסמכות להכות?

1. ראשונים: בית דין כופים אותו

"מכין אותו". מי הם שמכים אותו? הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יד, טו-טז) פסק את האמור בסוגייתנו בנוגע לקרבנות:

> טו. כל הקרבנות שעברו עליהן שלשה רגלים לא נפסלו, אלא מקריבן וכשרים, ובכל יום ויום אחר השלשה רגלים הוא עובר בלא תאחר, ובית דין מצווין לעשותו מיד עד שיקריב קרבנותיו ברגל שפגע בו תחלה.
>
> טז. אף על פי שנאמר "לרצונו", כופין אותו עד שיאמר 'רוצה אני', בין שנדר ולא הפריש, בין שהפריש ולא הקריב, כופין אותו עד שיקריב.

גם בנוגע למתן גט פסק הרמב"ם (הל' גירושין ב, כ):

> מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר 'רוצה אני', ויכתוב הגט והוא גט כשר.[6]

במקרים אלו – קרבנות וגט – בית הדין הוא שכופה, אך בנוגע למצוות עשה – סוכה, לולב, ציצית וכד' – לא נזכר בגמרא (כתובות פו ע"א-ע"ב) בבירור מי הם שאומרים לאותו סרבן לקיים את המצווה, וגם לא נזכר בבירור מי הם שמכים אותו. כאמור לעיל, ברייתא זו נזכרה בהקשר ללווה שאינו מחזיר חוב. המלווה הגיש תביעה נגד הלווה לבית הדין, ומאחר שפריעת בעל חוב מצווה, בית הדין רשאי לכפות את הלווה להחזיר. כראיה לסמכות בית דין לכוף על מצווה, ציינה הגמרא את הברייתא שכופים סרבן לעשות סוכה ולעשות לולב. כך גם בגמרא בחולין (קלב ע"ב) מסופר שרב חסדא הטיל חרם במשך עשרים ושתיים שנה על שוחטים כוהנים שלא הפרישו מתנות כהונה, ובהקשר לזה ציינה הגמרא את הברייתא "אומרין לו עשה סוכה". משמע גם כאן שמדובר על גוף סמכותי כמו רב חסדא.

הביטוי בברייתא "מכין אותו עד שתצא נפשו", מקורו בתוספתא (מכות ג, י) שם הוסבר ההבדל בין מלקות מהתורה לבין מכת מרדות מדרבנן:

> מכת תורה – ארבעים חסר אחת. אומדין אותו. אם יש לו ללקות – לוקה, ואם לאו – אינו לוקה.
>
> מכת מרדות – אינו כן. אלא מכין אותו עד שיקבל עליו, או עד שתצא נפשו.[7]

---

6 הרמב"ם (הל' גירושין שם) הסביר מדוע הפעלת לחץ איננה נחשבת כפייה: "ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל? שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן. אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר 'רוצה אני' כבר גרש לרצונו". ראה בספר המפתח ברמב"ם מהד' הרב שבתאי פרנקל הפניות למספר מקורות. ראה גם: הרב חיים מוולוז'ין (נפש החיים, שער א פרק יח, הגהה ב); מו"ר הרב שאול ישראלי ("על כפיה ורצון בגט", חוות בנימין, ב, סי' עא).

7 בגמרא (סוטה ג ע"א) נזכר הפסוק "לה יטמא" (ויקרא כא, ג) בנוגע לטומאת מת של כוהן גדול לשבעת הקרובים. תנאים חלקו בפירוש הפסוק: "'לה יטמא' – רשות, דברי רבי ישמעאל, ר' עקיבא אומר: חובה". התוספות (שם ד"ה לה יטמא) גרסו בדברי רבי ישמעאל: "'לה יטמא' – מצווה", וכתבו שהנפקא מינה בין רבי ישמעאל לבין רבי עקיבא היא "לעוסק במצוה... ולטמאותו בעל כרחו אם לא ירצה לטמאות". הרא"ה קוק (טוב רואי, סוטה שם [עמ' כא]) דן בדברי התוספות הללו, וכתב: "שבמצוות כופין אותו ומכין אותו עד שיעשה המצווה, אבל אין מעשין אותו בידים אפילו בדבר שיש בו אפשרות לכפותו ולעשות המצוה בידים, כמו בסוכה ואינו עושה, שירדו בית דין לנכסיו ויעשו סוכה ויושיבוהו בעל כרחו, וישמרו אותו שלא יבטל מצווה וכי האי גוונא, או לקשור עליו ציצית בטליתו כשלובש בגד של ד' כנפות. אין בית עושין כן. כי אם מכין אותו עד שתצא נפשו או שיעשה מעצמו. וכל זה בדבר שהוא מצוה. אבל בדבר

אין גבול למספר מכות המרדות, ואין צורך לאמוד את האדם שמכים כמה מכות הוא מסוגל לספוג, כפי שנדרש לעשות למי שחייב מלקות מן התורה (מכות כב ע"א-ע"ב).[8] מטרת המכות היא ליצור לחץ על אותו אדם לקיים את המצווה, אך אין שום מטרה להעניש או להרוג אותו, כדברי הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, אורח חיים, ה, סי' כ, ח):

> מצוות עשה כגון שאומרין לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו, פשוט וברור שאסורין להכותו בחרב שהוא להורגו. דהא כל ההכאה הוא כדי שיקיים המצוה, ולא לעונש. שאין שום עונש בידי אדם על מי שאינו מקיים מצוות עשה, ואם יהרגוהו הא לא יקיים העשה. ובודאי שאם יכהו לקיים העשה בדבר שיכול ליהרג בו, יתחייב המכהו מיתה כדין רוצח, אם היה בהתראה. אלא הדין להכות לקיים העשה בדבר שאין בידו להמית, אפילו הרבה ועד שתצא נפשו, הוא שלא יהא המכה חושש שמא יחלה מזה, והיינו שמכין אותו שלא באומד.[9]

החידוש בהלכה זו שאין אומדים את מסוגלותו של הסרבן לספוג מכות, וייתכן שיכו יותר ממה שהוא מסוגל לספוג, אך אין מטרה להרוג אותו. מכל מקום הסמכות היא בידי בית דין בלבד להכות מכת מרדות.

הרמב"ם (פירוש המשנה כתובות ד, ו) כתב שלדיין יש סמכות להכות מי שאינו מקיים מצוות צדקה:

> וידוע שיש לדיין לכוף את האדם על מתן הצדקה, לפי שהיא מכלל מצות עשה שחובה להלקות את האדם עד שיקיים אותה המצות עשה שחל עליו חיוב עשייתה באותו העת, או עד שימות, וזה כלל בכל מצות עשה.

גם במשנה תורה פסק הרמב"ם (הל' מתנות עניים ז, י):

> מי שאינו רוצה ליתן צדקה או שיתן מעט ממה שראוי לו, בית דין כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדוהו ליתן, ויורדין לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן, וממשכנין על הצדקה ואפילו בערבי שבתות.[10]

הרמב"ם (פירוש המשנה שם) כתב כדרכו בפירוש המשנה בלשון חריפה יותר שניתן להלקות "עד שימות", אך במשנה תורה (שם) לא כתב "עד שימות", וכן לא כתב זאת גם במקורות אחרים שבהם כתב שניתן לכוף אדם לקיים מצווה.[11] נראה שאין כוונת הרמב"ם לומר שמותר להכותו על מנת

שהוא חובה – מעשים אותו ממש, ועושין בו פעולת המצווה אם אפשר... ולפי זה יצא לנו שיש שני מיני כפיות: כפיה על ידי הכאה במצוה, וכפיית בעשיית הדבר ממש בחובה, ודבר זה צריך עיון ובירור".

8 הרב יצחק בר ששת (שו"ת הריב"ש סי' צ) כתב: "מכת מרדות מכים לפי ראות בית דין לתוכחות מוסר, ואף אם יכול לסבול יותר אין מכין אותו אלא לפי חומר הדבר שעבר בו... ואין בשום מקום בעובר על דברי חכמים מכין אותו עד שתצא נפשו, ולא נזכר זה אלא במצות עשה של תורה שיש לו זמן לקיימה ובית דין מתרין בו לקיימה והוא מעיז פניו ואינו רוצה. כדאמרינן (כתובות פו ע"א)... וזה משום דבכל שעתא בקום עשה קאי. ואי עבר זמן מצוה לא מלקינן ליה כלל. שאין מלקין למי שעבר על מצות עשה".

9 זאת בניגוד לדברי הרב מנשה קטן (שו"ת משנה הלכות, יח, סי' רמא) שכתב וביקש להוכיח דבריו: "דמעיקר דינא הדין אמת דכפיה הוא דין עונש".

10 הריטב"א (ו ע"א) ציין לדברי הגמרא (בבא בתרא ח ע"ב) שאף ממשכנים על הצדקה. ועל כך הוא הקשה: "תימא, האיך ממשכנין על הצדקה דהא מצות עשה שמתן שכרה בצידה ואין מוזהרין בית דין עליה?". על קושית הריטב"א ועל כפייה במתן צדקה ראה בהרחבה בספרי: "צדקה ציבורית וצדקה של יחיד", באר יהודה – בבא בתרא, עמ' 223-243.

11 על כך שהרמב"ם נקט דרך גוזמה והפרזה בפירוש המשנה לעומת דבריו במשנה תורה, ראה: דרור פיקסלר (רמב"ם, פירוש המשנה - גיטין, עמ' קסד-קסה). הרמב"ם לא כתב את הדוגמאות שנזכרו בגמרא – כפייה על מצות סוכה ולולב וציצית, אך במקומות אחרים ציין הרמב"ם את האפשרות לכוף אדם לקיים מצוות עשה: לתרום מחצית השקל (הל' שקלים א, ט; בעניין זה ראה: הראי"ה קוק, אגרות הראיה, א, אגרת

להמיתו, שהרי המטרה היא שאותו אדם יקיים את המצווה שהוא מסרב לקיים, אלא שאין אומדים כמה מכות מרדות הוא מסוגל לקבל לעומת האומדן שיש לעשות כשהמלקות הן מהתורה.[12] רבנו יונה (שיטה מקובצת, כתובות פו ע"א) הסביר אחרת:

> ובכל מקום שאמרו "מכין אותו עד שתצא נפשו", רוצה לומר שאין שם שיעור ידוע, אלא שיחלישו כוחו.[13]

ראשונים נוספים פירשו את הגמרא (כתובות שם) שבית הדין הוא הכופה לקיים מצוות עשה. כך כתב הרמב"ן (שמות כ, ח):

> ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין, כמו לולב וציצית איני עושה, סוכה איני עושה, שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות, או עד שתצא נפשו.[14]

גם הרשב"א (שו"ת, ד, סי' רסד) כתב:

קעט, עמ' רלה); לעלות לארץ ישראל (הל' אישות יג, יז, יט); לחלוץ לאשת אחיו (הל' יבום וחליצה ב, ז); מי שנדר נזירות בחוץ לארץ שיעלה לארץ ישראל (הל' נזירות ב, כא); קרובים שיפדו את בן משפחתם שנמכר כעבד לגוי (הל' עבדים ב, ז); לכפות בעל חוב שמעריכים שיש לו ממון והוא אינו מחזיר את החוב (הל' מלוה ולוה ב, ד) ועוד. מאידך, בנוגע לנשים שאוכלות ושותות בערב יום הכיפורים עד שחשכה ואינן מוסיפות מחול על קודש כתב הרמב"ם (הל' שביתת עשור א, ז): "אין ממחין בידן שלא יבואו לעשות בזדון, שהרי אי אפשר שיהיה שוטר בבית כל אחד ואחד להזהיר נשיו, והנח להן שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וכן כל הדומה לזה". בנוגע למלקות למי שעבר עבירה, כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ו, יב): "אסרו חכמים לאכול מצה בערב הפסח כדי שיהיה הכר לאכילתה בערב, ומי שאכל מצה בערב הפסח מכין אותו מכת מרדות עד שתצא נפשו". הרב יצחק מינקובסקי (קרן אורה, נזיר כג ע"א) ומפרשי הרמב"ם דנו מדוע כאן כתב הרמב"ם "עד שתצא נפשו" ומה המקור לדבריו. ראה גם בדברי הרב איסר זלמן מלצר (אבן האזל, הל' קריאת שמע ב, יג אות ו, ד"ה ונראה דהנה הרמב"ם) שהעיר על כך שהרמב"ם לא כתב להלכה בנוגע לכפייה על סוכה לולב וציצית. הרב שלמה גורן ("חופש בחירה או כפיה דתית", תורת המדינה, עמ' 226-244) כתב (שם עמ' 232, 239-240): "שהרמב"ם ביד החזקה השמיט את כל ההלכה הזו של מכין אותו עד שתצא נפשו על קיום מצוות עשה... שהרמב"ם סובר שאין מצוה ולא חובה על בית דין ובוודאי שלא על כל אדם לכפות על הזולת לקיים מצוות". כאמור, אכן הרמב"ם לא כתב את הדוגמאות שנזכרו בגמרא, ולפיו אסור לאדם לכפות אדם אחר לקיים מצווה, אך במצבים מסוימים בית דין רשאי לכפות. הרב משה פיינשטיין (דברות משה, בבא קמא, סי' יח, ענף ב, אות ג) כתב שייתכן שהרמב"ם לא כתב את האמור בגמרא בכתובות בנוגע למי שכופים אותו לעשות סוכה ולולב, כי הוא הסתמך על מה שכתב (הל' סנהדרין א, א) בנוגע למצוות מינוי שוטרים שתפקידם הוא גם "להכות כל מעוות" ואי קיום מצוות עשה הוא דבר מעוות. הוא ציין לדברי הרב אברהם די בוטון (לחם משנה שם) שציין לדברי מדרש ההלכה (פסיקתא זוטרתא, דברים כז ע"ב): "שופטים ושוטרים" – "אלו שוטרי ישראל בעלי אגרופים המכריחים את העם לשמוע דברי תורה". ראה גם: הריא"ה הרצוג (תורת האהל, עמ' כה-לא).

12 רבנו אשר (שו"ת הרא"ש, כלל סח סי' כז) דן בנוגע לאדם "שנשבע לפרוע ממון לזמן ידוע, וירא בעל הממון שיעבור החייב על שבועתו ולא יפרע בזמנו, ורגלים לדבר שראוי הוא שירא שמן הדין שיטילו עליו הקנס לאיימו שיפרע בזמנו ולא יעבור על שבועתו". היו שתמהו על תשובה זו, ועל כך השיב הרא"ש: "והלא מן הדין יש לענשו כדי לקיים שבועתו, שהרי אפילו מצות עשה של סוכה ולולב היו כופין לקיים המצוה, וכל שכן מצות עשה של קיום שבועתו שלא יעבור על 'לא תשא' שהוא חמור כחייבי כריתות ומיתות בית דין כדאיתא (שבועות לט ע"א) כל העולם נזדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לא תשא וגו', שיש לענשו כדי שיקיים שבועתו. ודאי אם כבר עבר על שבועתו הרי 'מעוות לא יוכל לתקון' (קהלת א, טו). אכן קודם שעבר יש ליטול את נפשו קודם שיעבור, כל שכן שיש ליטול עליו עונש וקנס ממון כדי שיקיים את שבועתו". תלמידו רבי אברהם אבן שושן השיב לרא"ש (שו"ת הרא"ש שם) שהוא מסכים שיש להטיל קנס, אך על מה שכתב הרא"ש "שיש להכותו עד שתצא נפשו מידי דהוה אעשה סוכה ולולב. על זה תמהני, דבשלמא עשה סוכה ולולב מיירי בזמן חיובא וכיון שאומר לו עשה ואינו רוצה לעשות הוי פריקת עול ומכין אותו עד שתצא נפשו. אבל כאן שמי שנשבע לזמן קצוב מה מקום להכאה? אם כבר עבר, כבר כתב מורי שאין להכותו דמעוות שאין יכול לתקון הוא, ואם קודם שהגיע זמנו לא שייך הכאה דהא אמר כל שעה שיגיע זמנו אקיימנו, ואפילו אם אמר לא אקיימנו לא שייך הכאה כיון שבאותה שעה לא אקיים אין עליו חיוב שבועה עדיין, כמו שיש עליו בסוכה ולולב חיוב באותה שעה שאומר לא אקיים הוי פריקת עול. אבל בכאן לא הוי פריקת עול כיון שאין עליו חיוב שבועה ונוכל לומר לכשיגיע זמנו יקיימו".

13 הרב יאיר בכרך (שו"ת חוות יאיר סימן קסו) כתב: "ברירא לי דעד שתצא נפשו ר"ל כל זמן שעדיין אפשר לקיימו".

14 הרמב"ן האריך מאוד בענין זה (מלחמות ה', בבא קמא יח ע"א-ע"ב בדפי הרי"ף).

> בכל דור ודור הרשות נתונה בזה לבית דין ליסר ולהכות מי שנוהג שלא כשורה ופורץ גדרן של ישראל. וכל העושה כן תבא עליו ברכה... למי שאינו רוצה לקיים את המצוה ואפילו מצוה דרבנן מלקין אותו בלא קצבה עד שיקבל ויעשה. ואפילו עד שתצא נפשו. וכאותה ששנינו (כתובות פ"ו ע"א)...

כך כתב גם ספר החינוך (מצוה ו) אך הוסיף שבית הדין כופים "אם יש כח בידם עד שיקיימנו".[15] יוצא אפוא שסמכות הכפייה על אדם לקיים מצוות היא של בית הדין על פי שיקול דעתם.[16]

2. קצות החושן ונתיבות המשפט: בית דין מומחין או הדיוטות, כל אדם

הרב אריה לייב הכהן (קצות החושן סי' ג ס"ק א) כתב בנוגע לפריעת בעל חוב, על פי הבנתו את דברי התוספות (סנהדרין ב ע"ב ד"ה ליבעי נמי מומחין):

> למ"ד שעבודא לאו דאורייתא, ואם כן אין בו אלא משום פריעת בעל חוב מצוה, ואמרינן בפרק הכותב (כתובות פו, א) "לדידך דאמרת פריעת בעל חוב מצוה אמר לא ניחא לי למיעבד מצוה מאי ואמרינן עלה כופין אותו, והיינו דתניא לולב איני עושה סוכה איני עושה כופין

---

15 הוא חזר על כך בקצרה במצוות נוספות (י, לג, רסד, שכה). החינוך (מצוה תצא – מינוי שופטים) כתב: "וזאת אחת מן המצוות המוטלות על הצבור כולן שבכל מקום ומקום, וצבור הראוי לקבוע ביניהם בית דין כמו שמבואר במסכת סנהדרין ולא קבעו, ביטלו עשה זה, וענשן גדול מאד כי המצוה הזאת עמוד חזק בקיום הדת. ויש לנו ללמוד מזה שאף על פי שאין לנו היום בעוונותינו סמוכים, שיש לכל קהל וקהל שבכל מקום למנות ביניהם קצת מן הטובים שבהם שיהיה להם כח על כולם להכריחם בכל מיני הכרח שיראה בעיניהם בממון או אפילו בגוף על עשיית מצוות התורה ולמנוע מקרבם כל דבר מגונה וכל הדומה לו...". על כך שבית דין הוא שכופה לקיים מצוות עשה, כתבו ראשונים נוספים: תוספות (מנחות מא ע"א ד"ה ענישתו; בבא בתרא ח ע"ב ד"ה אכפיה בשם הריצב"א, על בסיס האמור בירושלמי בבא בתרא ה, ה); ר"ן (בבא מציעא סא ע"ב); הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, חולין קלב ע"ב); רא"ש (פירוש המשנה נגעים ג, ב); הרב מאיר הלוי אבועלפיא (יד רמה, סנהדרין יח ע"א; הרב יצחק בר ששת (שו"ת ריב"ש סי' צ), ועוד. הרב אליעזר ממיץ (ספר יראים סי' קסד) כתב: "ונראה לי שאין הדברים הללו אלא בבית דין של ארץ ישראל אבל בבית דין של חוץ לארץ אינן רשאין לכופו במכין אותו, דהא דתניא 'מכין אותו' קנסא הוא וכל קנס דממון אין דנין בחוץ לארץ דאין דנין קנסות דממון בחוץ לארץ אלא במידי דשכיחא ואית ביה חסרון כיס". ראה הרב אברהם אבא שיף (תועפות ראם שם אות טז). בדברי היראים והתועפות ראם האריך הראי"ה קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון אות כז [מהד' מכון התורה והארץ], עמ' 779-782).

16 הרב משה בן יוסף טיראני, מבי"ט (קרית ספר – הקדמה), כתב על האפשרויות שאדם יוכל לקיים כל תרי"ג מצוות. אחת מהן מבוססת על כך שיש ערבות של כל ישראל זה לזה, ועל כן בזמן שבית המקדש היה קיים, אם הכול יקיימו את כל המצוות, ניתן לראות זאת כאילו כל אדם קיים תרי"ג מצוות. איך ייווצר מצב כזה? "ואם יהיו לו נחלות יקיים מצות התלויות בהן, ואם לאו ימחה ויכפה את מי שאינו רוצה לתתם, כיון שהוא ערב בשבילו. ואם איש אחד יקבל עליו נזירות או יצטרע ולא יקיים המצות התלויות בו, ימחה בו, כיון שכל אחד ממנו ערבים זה לזה. וכן במצות המלך והכהנים ולוים יש ביד כל אחד מישראל בהיותם בלב אחד ואגודה אחת למחות בידם אם יעברו או אם לא יקיימו מצות המוטלות עליהם, ואפילו שלא יצטרכו לכפייה אם יהיו בעזרתם ויסייעו אותם בעשיית המצות יחשב להם כאלו הם עשאום. וכל המצות התלויות על בית דין ואין אחרים יכולין לעשותן אלא הם בדינים וקנסות ועונשים וכיוצא בהם בהיות כל אחד מישראל זריז ומרוצה למאמר בית דין הרי הוא כמצטרף עמהם באותה מצוה, שאלו הם לא היו מרוצים בה לא היה מתקיים מאמר בית דין. ועל דרך זה תוכל להקיש ולכלול כל המצות בכל אחד מישראל בין מצות עשה בין מצות לא תעשה". נראה שאין ללמוד מכאן שיחיד יכול לכוף על אדם אחר לקיים מצווה. לפי המבי"ט מטרת הכפייה היא לטובת הכופה עצמו שיצליח לקיים תרי"ג מצוות, אך בפועל אין לו סמכות לכוף אדם אחר לקיים מצוות אם האחר אינו רוצה לקיים, וכאמור אדם לא יכול לכוף מלך ובית דין לקיים מצוותיהם, ולכל היותר יכול למחות בהם. כוונת המבי"ט היא שאם אותו אדם יצליח וישמעו למחאתו או אף יסכימו לכפייתו, הוא יוכל להגיע לקיום תרי"ג מצוות, אך אין לו סמכות לעשות כן. לא זו אף זו, הדוגמאות בגמרא (כתובות פו ע"א-ע"ב; חולין קלב ע"ב) עוסקות במי שאינו רוצה לעשות סוכה, לולב וציצית. אלו הן דוגמאות למצוות שכל אדם יכול לקיים. הבנה זו שונה מדברי הרב משה צבי נריה ("תורת הערבות", צניף מלוכה, עמ' 65), שכתב שמדברי המבי"ט יש ללמוד ש"בברית ערבות מואב נתחדש דין כפיה והתרחב גם על יחידים ורשאי וחייב כל אדם מישראל לכפות אחר על קיום מצוות עשה".

> אותו ומכין אותו עד שתצא נפשו", ואם כן גבי הודאות והלואות דכופין אותו לקיים המצוה המוטל עליו ועל כרחך משום דשליחותייהו דקמאי קא עבדינן.

מדבריו משמע שבית דין הוא שכופה לקיים מצווה כמו פריעת בעל חוב וכן סוכה ולולב. בשל העובדה שהקצות כתב שסמכות בית הדין לכפות נובעת מכך ש"שליחותייהו דקמאי קא עבדינן" (גיטין פח ע"ב; בבא קמא פד ע"ב),[17] הבין הרב יעקב לורברבוים (נתיבות המשפט, ביאורים סי' ג ס"ק א) שרק בית דין מומחים יכולים לכפות על קיום מצוות אלו. על כך הוא כתב:

> מה שכתב [בקצות החושן ס"ק א] דאי שעבודא לאו דאורייתא והבית דין כופין בעי בית דין מומחין דוקא לכפותו, דהדיוטות לאו בני עישוי נינהו. נראה לפענ"ד דליתא, דכיון דדמי לעשה סוכה ואינו עושה דכופין אותו לקיים המצוה, כל אדם מצווה להפריש חבירו מאיסור אפילו מי שאינו בכלל בית דין, כדמוכח בבבא קמא (כח ע"א) גבי נרצע שכלו ימיו, דיכול רבו להכותו כדי להפרישו מאיסור שפחה, ע"ש.

ניתן להבין מדבריו שכל אדם יכול לכוף את חברו לקיים מצוות עשה, מאחר שהוא השווה את סמכות הכפייה לעשות סוכה ולולב ליכולתו של אדון להכות את עבדו הנרצע כשהגיעה שנת היובל, והוא אינו רוצה לצאת לחופשי אלא להישאר עם שפחתו הכנענית, ובכך לעבור על איסור.[18]

על השגתו זו של נתיבות המשפט הגיב בקצות החושן (משובב נתיבות שם ס"ק א) לאחר שציטט את ההשגה:

> ... וזו היא השגתו על דברנו בס"ק א, ע"ש. ותמהני, כי כונתו להשיג על דברנו והוא מתעסק בהשגה על דברי תוספות, כי דברנו שם עפ"י דברי תוס' בנוים, שכתבו [סנהדרין ב ע"ב ד"ה ליבעי] דמילי דעישוי ילפינן מאשר תשים לפניהם ולא לפני הדיוטות...

הקצות הסביר שכך היא כוונת התוספות בסנהדרין שם, אך לדבריו יש להבחין בין הפרשה מאיסור ובין כפייה על מצוות עשה:

> ומה שאמרו בנרצע שכלו ימיו דיכול רבו להכותו להפרישו מאיסור שפחה, היינו להפרישו מאיסור, וכן מי שרואה חבירו לובש שעטנז יכול לפושטו מעליו אפילו בשוק [ברכות יט ע"ב]. אבל לכופו לקיים מצות עשה, כגון מי שאינו עושה סוכה או אינו נותן צדקה, לזה צריך בית דין דוקא, ואנן שליחותייהו דקמאי עבדינן. וגם להפרישו מאיסור נמי אינו אלא הכאה בעלמא, אבל בית דין שכופין לקיים עשה מכין אותו עד שתצא נפשו, כגון באומר סוכה איני עושה. ואילו באיסורא אין מכין עד שתצא נפשו.

לפי הקצות כשמדובר במצוות עשה, בית דין הוא שבסמכותו לכפות אדם לקיים מצוות עשה כמו סוכה ולולב. דברי הקצות "ואנן שליחותייהו דקמאי עבדינן", אין כוונתם שצריך בית דין מומחים.[19]

---

17 על משמעות הביטוי "שליחותייהו קא עבדינן" ראה בהרחבה בספרי: "דיני ממונות בשלושה... שליחותייהו קא עבדינן", באר יהודה – סנהדרין, עמ' 37-53. שם בהערה 4 התייחסנו לכך שהקצות הוסיף את המילה "קמאי" שאיננה מופיעה בגמרא.

18 הרב צבי יהודה הכהן קוק (טוב רואי, בבא קמא כח ע"א [אות כז]) כתב בשם דודו, הרב ישראל שמעון רבינוביץ', שמכך שהגמרא לא אמרה שהאדון רוצה שהעבד יצא לחופשי כדי לקיים מצוות יובל, משמע שאין מצווה לצאת לחירות כשהגיע זמן היובל, רק שלא יעבדהו ולא שיצא מביתו ממש. יש להעיר על כך שגם לו הייתה מצווה כזאת, לא יכול היה האדון לכפות את העבד לקיימה. כאמור, כפייה על מצוות עשה מוטלת על בית דין.

19 הקצות (סי' לט סק"א) ציין לדברי הרמב"ם (הל' מתנות עניים ז, י) שכתב שבית דין כופים את מי שאינו רוצה לתת צדקה, ודן אם בית הדין יכולים לרדת לנכסיו. מדבריו שם ברור שהרמב"ם לא סבר שמדובר בבית דין מומחים שכופים על הצדקה.

אמנם בנוגע להפרשה מאיסור כל אדם צריך לעשות כן, כמו מי שרואה את חברו לובש כלאים, או אדון שמפציר בעבד נרצע לצאת לחופשי כשהגיע היובל כדי שלא ייכשל באיסור שפחה כנענית.[20] אך הקצות הוסיף שגם באותם מצבים שהוא ציין שנועדו להפריש אחר מאיסור – מדובר על הכאה בעלמא, לעומת בית דין שרשאי להכות אדם שאינו מקיים מצוות עשה עד שתצא נפשו.[21]

כאמור, הקצות והנתיבות הזכירו את ההלכה בנוגע לאדון שחבל בעבדו הנרצע שמסרב לצאת. יש להעיר שאדון זה הפציר לפני כן בעבד לצאת והוא סירב. מה שנאמר בגמרא (בבא קמא כח ע"א) הוא שאם במסגרת ניסיון ההפצרה חבל האדון בעבד, הוא יהיה פטור. משמע מכאן שלכתחילה אסור לו להכותו. רש"י (ד"ה איסורא) כתב שהאדון "רשאי להלקותו ולהפרישו". הלקאה איננה חבלה, ובמיוחד על פי דברי הקצות שמדובר בהלקאה בעלמא. גם הרא"ש (בבא קמא ג, סי' יג) כתב:

> וכן אם רואה אדם שישראל מכה את חבירו ואין יכול להציל אם לא שיכה את המכה, אף על פי שאין מכהו מכת נפש, מותר להכות המכה לאפרושי מאיסורא. כדאמרינן לעיל בנרצע שנשא שפחה כנענית וכלו ימיו שרבו מותר לחבול בו לאפרושי מאיסורא.

מדובר על מצב של חוסר ברירה אך לא לכתחילה. הקצות ציין מצב שאדם ראה את חברו לבוש כלאים והוא פשט את בגד הכלאים מהחבר וכך הצילו מהאיסור, אך אין מדובר שהפושט היכה את לובש הכלאים.

בהנחה שאכן כך סבר הנתיבות, יש לשאול: מה מקור הסמכות שניתנה לכל אדם שומר תורה ומצוות להכות אחרים המצהירים שהם מסרבים לקיים מצוות? האם המבוקש הוא ששומרי מצוות יכו אנשים שאינם רוצים כלל לקיים מצוות, עד אשר הם יקיימו את המצוות או עד אשר יוציאו את נפשם? האם הדבר נתון להערכתו ולשיקול דעתו של כל אדם ששומר תורה ומצוות – להכות מישהו אחר שמצהיר שהוא מסרב לקיים מצווה מסוימת? הרב אשר וייס ("כפיה במצוות", מנחת אשר – ויקרא, סי' ב [עמ' ח-ט]) הקשה באופן חריף יותר:

> אמנם באמת אגיד, דמעולם היה תמוה בעיני שתנתן רשות לכל אדם להכות חבירו ולכפותו על המצוות. דהלא לא שבקת חיי לכל בריה, ויתרבו בני בליעל להכות חבריהם בתואנות שוא כאילו כופין על המצות. ואף אנשי אמת ויושר לפעמים אין בהם דעת תבונות ופלס חכמה לדעת את הדרך ילכו בם, ולא מסתבר שהותרה הרצועה לכל הרוצה ליטול את השם.[22]

---

20 הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך מצוה ח, י) דן אם בית דין כופים אדם שרוצה לעבור על לא תעשה שלא יעבור. הוא ציין לדברי קצות החושן הללו וכתב גם כן: "אינו מוטל כלל על יחידים ולא על הדיוטים לכוף הן במצוות עשה והן בלא תעשה, וכן מבואר (ו ע"א) אזהרה לבית דין שיעשוך דוקא בית דין. ואף דמבואר (בבא קמא כח ע"א) דנרצע יכול להכותו לאפרושי מאיסורא, היינו דהרשות בידו אבל אין חיוב כלל על איש מישראל להפריש את חבירו מאיסורא עד שתצא נפשו. אבל הבית דין נראה לי ברור אם מוזהרים להכות על מצוות עשה עד שתצא נפשו מכל שכן שלא להניחו לעבור בקום ועשה וגם בשב ואל תעשה". קודם לדבריו אלו כתב המנחת חינוך שאם בנוגע למצוות עשה "מכין אותו עד שתצא נפשו, אם הפקירה התורה את נפשו, ודאי מותר להרגו אם אי אפשר להצילו מלעבור בלא תעשה". נראה שגם כאן הכוונה היא שאין צורך לאמוד אותו כמו שאומדים מי שחייב מלקות מהתורה, אך אין כל היתר גם לבית דין להרוג אדם שמכריז שהוא לא מקיים מצוות עשה או שהוא מודיע שהוא עומד לעבור על לא תעשה. אמנם במצווה אחרת (מצווה תקנח, כ) כתב שמצווה על כל ישראל לכוף אדם שרוצה לעבור על לאו אפילו בשב ואל תעשה. וצ"ע.

21 הרב יעקב לורברבוים, מחבר ספר נתיבות המשפט, כתב קונטרס בשם "יאיר נתיב" ובו הוא השיב על חלק מהשגותיו של הרב אריה לייב הכהן, מחבר ספר קצות החושן וקונטרס משובב נתיבות. על השגה זו במשובב נתיבות הוא לא השיב. אמנם לא ניתן ללמוד מכך אם הוא קיבל את התשובה במשובב נתיבות.

22 הרב אשר וייס כתב אחר כך: "ומה מאד נרגעתי בראותי את מה שכתב אדוננו הרב שלמה לוריא (ים של שלמה, בבא קמא ג, סי' ט)", ולהלן ציטוט דבריו: "כל בר ישראל יכול להכות חבירו, כדי לאפרושי מאיסורא... ודוקא באדם מוחזק לכשרות, שידוע שלשם שמים עשה. והוא אדם חשוב ומופלג. אבל בסתמא דאינשי לאו כל כמיניה. דאם כן לא שבקת חי לכל בריה. וכל אדם ריק ילך ויכה חבירו על דבר

הנתיבות כתב: "נראה לפענ"ד דליתא, דכיון דדמי לעשה סוכה ואינו עושה דכופין אותו לקיים המצוה כל אדם מצווה להפריש חבירו מאיסור אפילו מי שאינו בכלל בית דין...". על דבריו יש להקשות: כשאדם עובר איסור בפועל – לובש בגד כלאים, אוכל מאכל לא כשר, אוכל חמץ בפסח, מחלל שבת וכד' – מטרת ההפרשה היא למנוע ממנו להמשיך בפעולת העבירה שהוא עובר באותו זמן, אך לא ברור הקשר בין ההפרשה מעבירה ובין כפייה על קיום מצוות עשה שאדם הצהיר שלא יקיים אותה? מניין שגם למען קיום מצוות עשה, הדין הוא כמו הפרשה מעשיית איסור בפועל? קשה גם לקבל שדין משמעותי כל כך שכל אדם רשאי להכות את חברו שאינו מקיים מצווה, יילמד ממקרה נדיר של אדון הכופה את עבדו לצאת לחירות כשהגיעה שנת יובל. כמו כן, קשה להניח שהנתיבות חלק על ראשונים רבים שכתבו שבית דין הם הכופים לקיים מצוות עשה.

נראה להציע שהנתיבות לא חלק בעניין זה על הקצות. גם הוא סבר שרק לבית דין יש סמכות להכות ולא לכל אדם. הנתיבות התייחס בדבריו לשני נושאים: [א] כפייה על מצוות עשה; [ב] הפרשה מאיסור. להלן שוב דברי הנתיבות, ובפיסוק דבריו:

> **[כפייה על מצוות עשה]:** גם מה שכתב [קצות החושן סי' ג' ס"ק א] דאי שעבודא לאו דאורייתא והבית דין כופין בעי ב"ד [מומחין] דוקא לכפותו דהדיוטות לאו בני עישוי נינהו, נראה לפענ"ד דליתא, דכיון דדמי לעשה סוכה ואינו עושה דכופין אותו לקיים המצווה.
>
> **[הפרשה מאיסור]:** דכל אדם מצווה להפריש חבירו מאיסור אפילו מי שאינו בכלל בית דין, כדמוכח בבבא קמא (כח ע"א) גבי נרצע שכלו ימיו, דיכול רבו להכותו כדי להפרישו מאיסור שפחה.

על פי האופן שפיסקנו ניתן לראות שלאחר שהנתיבות כתב שבית דין הם שכופים על קיום מצוות עשה, הוא הוסיף שכל אדם רשאי להכות אדם אחר כדי להפרישו מאיסור, כמו אדון שמפריש את עבדו מאיסור שפחה כנענית באמצעות הכאה. כאמור קצות החושן השיב שהוא כתב שבית דין מומחים הם שכופים לפי התוספות, אך לדעתו בית דין הדיוטות הם שכופים. יש להוסיף עוד שבספר קצות החושן לא נזכר כלל הדיון בנוגע להפרשה מאיסור. רק בעקבות דברי נתיבות המשפט השיב על כך בעל קצות החושן בקונטרס משובב נתיבות. הוא גם הוסיף שכאשר אדם מכה את חברו כדי להפרישו מאיסור, מדובר על מכה בעלמא.

הוכחה, 'כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא' (קהלת ז, כ). והתורה לא נתנה רשות ומקל ורצועה אלא לדיין, או לאדם חשוב, שראוי להיות דבריו נשמעים. גם כן לפי שעה מותר להכות חבירו, ולהפרישו מאיסורא. והכל לפי ראות עיני הדיין. ודוקא לאפרושי משארי איסורא, דבינו לשמים". אמנם בתחילת דבריו שם ציין המהרש"ל לדברי הרב ישראל איסרלן (שו"ת תרומת הדשן סי' ריח) שכתב שמותר לאדם להכות את אשתו שמקללת ומבזה את אביה ואמה, על בסיס דברי הגמרא בנוגע לאדון שמכה את עבדו הנרצע, והוסיף עוד: "הא קמן כל מי שהוא תחת ידו של אדם ורואה בו שעושה דבר עבירה רשאי להכותו ולייסרו כדי להפרישו מן העבירה, ואין צריך להביאו לבית דין שיפרישוהו המה בכחם בגזירותם". הרמ"א (שולחן ערוך, חושן משפט, סי' תכא, יג) פסק להלכה את דברי תרומת הדשן הללו, וכך פסק הרמ"א במקום נוסף (שולחן ערוך, אבן העזר, סי' קנד, ג). [הרמ"א (שולחן ערוך חושן משפט סי' תכא, ו) פסק כדברי המרדכי (בבא קמא, ג, רמז לה) שלמד מאדון שהכה את עבדו שלא רצה לצאת: "מי שיש לו משרת, וחושש שיגנוב לו, יוכל להוציאו קודם זמן השכירות ואם מסרב, יוכל להכותו עד שיצא"]. על דברי תרומת הדשן כתב המהרש"ל (שם): "ולאו דוקא כי האי גונא, אלא כל מה שהיא עושה כנגד דת תורה אלהית, מכה אותה עד שתצא נפשה. אפילו עוברת במצוה שב ואל תעשה. ומ"מ אל ימהר בהכאה. אם לא בתוכחה גמורה מקודם, ורואה שאינה נשמעת. ולאו דוקא הרב לעבדו, ובעל לאשתו. ה"ה כל בר ישראל יכול להכות חבירו, כדי לאפרושי מאיסורא". על דבריו יש להקשות, מניין שבעל יכול להכות את אשתו או כל אדם אחר שמכה מי שעובר על איסור "עד שתצא נפשה"? זהו ביטוי שנאמר על בית דין שמכים מכות מרדות. גם על ההשוואה של תרומת הדשן בין קשרי אדון ועבד נרצע ובין איש ואישה, יש להקשות מניין זאת. ייתכן שבעבד נרצע זהו דין מיוחד בשל העובדה שהאדון הוא שהשיא לו את השפחה הכנענית, ולכן מוטלת עליו אחריות למנוע עבירה מהעבד הסרבן. גם נוסח הברייתא הוא: "מנין... שהוא פטור", משמע שגם כאן היה צריך למצוא לזה מקור. אך מניין ללמוד מכאן על כל המקרים של הפרשה מאיסור שמותר להכות. צריך לעשות פעולות שימנעו את מעשה האיסור כמו פשיטת בגד הכלאים, אך לא להכות.

לפי דברינו יש הסכמה בין קצות החושן ובין נתיבות המשפט שבית דין הם שכופים לקיים מצווה, ולא כפי שהוסבר לעיל שלפי קצות החושן בית דין מומחים כופים על קיום מצוות עשה, ולפי נתיבות המשפט כל אדם רשאי להכות את חברו כדי שיקיים מצוות עשה.[23]

3. אור שמח: "לרצונו" – בית דין, מצוות עשה אחרות – כל אדם

הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (אור שמח, הל' ממרים ד, ג) דן גם כן בשאלה מי רשאי לכוף אדם לקיים מצוות עשה:

> באומר לו ליטול לולב ולעשות סוכה דהוא מצוה של קום עשה. יש להסתפק אם צריך על זה בית דין או לא.

כך השיב האור שמח:

> בזה שמכין אותו בקום עשה, נראה דלא הוזכרו בית דין. והא דהוזכר בית דין גבי גיטין, דאנן דמעשין אגיטא אף דאין סמוכין בבבל רק משום דשליחותייהו עבדינן (גיטין פח ע"ב), הא הדיוטות אין מעשין מן הדין, נראה לן דזה דוקא במילי דבעי שיהיה מדעתו ומרצונו, ורק כיון דכופין אותו כדין כשיאמר 'רוצה אני' תו הוי מדעתו ולא הוי מעושה, בזה דוקא ע"י מומחין או שלוחין דידהו, הא ע"י הדיוטות אין זה רק עשוי, ולא הוי רצון... וכן בקרבנות דכתיב בהו "לרצונו", ו"כופין אותו עד שיאמר 'רוצה אני'" בעי בית דין, וכן גבי חליצה דאמרינן בפרק מצות חליצה (יבמות קו ע"א) דבעי שיכוונו הוא והיא לחליצה, אם כפוהו הדיוטות הוי שלא כדין, ואין חליצתו חליצה, דהוי עשוי ולא רצון.
>
> אבל בכפייה לאכול מצה, או לעשות סוכה, או להפריש מתנות כהונה, או לפרוע לבעל חוב, האם אם יפרע החוב שלא מדעת המלוה, או שיותן המתנות בעל כרחו, או יאכל מצה ע"י כפיה, הלא קיי"ל (ראש השנה כח ע"א) "כפאוהו לאכול מצה – יצא", ודאי אף דאין כאן בית דין, מצי הדיוטות לכפותו בלא שליחותייהו דמומחין, וזה ברור.

האור שמח הבחין בין מצוות שיש צורך שבעקבות הכפייה יביע הסרבן בפיו שהוא עושה המצווה "לרצונו", כמו בגט ובקרבן, או במצוות שנדרשת כוונה מיוחדת כמו חליצה, ובין מצוות עשה אחרות, כמו אכילת מצה, עשיית סוכה ועוד, שלא נזכר שבית דין הם שכופים, ועל כן גם הדיוטות יכולים לכפות. האור שמח ביסס את הבחנתו על דברי הרמב"ם:

---

23 הסבר זה לדברי קצות החושן ונתיבות המשפט אינו עולה בקנה אחד עם דברי כמה אחרונים שהבינו שיש ביניהם מחלוקת. ראה: הרב מאיר אויערבך (אמרי בינה סי' ט); הרב יצחק מאיר אלתר (חידושי הרי"מ, חושן משפט סי' א אות כח); הרב שמעון שקופ (שערי יושר ו, ה); הרב יעקב בצלאל זולטי ("בענין כפיה לקיים את הדין ודיני מלקות", משנת יעבץ, חושן משפט, סי' א, אותיות א-ג); מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא ("בענין דיני ממונות בשלושה", שו"ת מנחת אברהם, א, סי' לט, ב); מו"ר הרב שאול ישראלי ("בגדרי החובה להשלטת תורה בישראל", עמוד הימיני, סי' י, עמ' צב-צו ["כפיה דתית בהלכה" בצומת התורה והמדינה, ב, עמ' 91-109]); הרב משה צבי נריה ("כפיה ורצון בקיום מצוות", ענבי פתחיה, עמ' 169-179; "תורת הערבות", צניף מלוכה, עמ' 56-76); הרב דוד מצגר (משובב נתיבות עם יאיר נתיב, עמ' ו); הרב יעקב אריאל ("סמכות הנהגה ציבורית בעניני מוסר", שו"ת באהלה של תורה, ו, סי' לה); הרב אשר וייס ("כפיה על המצוות", מנחת אשר – ויקרא, סי' ב); אוצר מפרשי התלמוד (בבא קמא כח ע"א הע' 109-113), ועוד.
מדברי הרב משה סופר (שו"ת חתם סופר, חושן משפט סי' קעז) ניתן להבין גם כן שכל אדם רשאי להכות חברו שמסרב לקיים מצוות עשה. אך אין זה כתוב שם במפורש. ראה עוד בדבריו (שם סי' קד) שכתב: "ואלו היה לנו [לבית הדין] כח, היינו מכין אותו עד שתצא נפשו לאמור: קיים מצוה שעליך". עוד כתב (חידושי חתם סופר, שבת כה ע"ב) בנוגע להדלקת נר שבת: "כי חובה היא, היינו מהמצות שבית דין שלמטה מכין אותו עד שתצא נפשו". ראה גם: הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, בבא קמא כח ע"א; שאילותות דרב אחאי, שאילתא כז, העמק שאלה אות ו).

ופוק חזי לשון רבינו (הל' מעשה הקרבנות יד, טו-טז): "ובית דין מצווין לעשותו מיד עד שיקריב קרבנותיו, אף עפ"י שנאמר 'לרצונו', כופין אותו עד שיאמר 'רוצה אני'", והוא מדברי הגמרא (ראש השנה ו ע"א): "'ועשית' – אזהרה לבית דין שיעשוך". ובאמת למ"ד דמצות צריכות כוונה, או בהנך מצות דפסקו לדידן דבעי כוונה, אפשר דאין רשאין לכופו רק בבית דין מומחים או שלוחים דידהו דע"י כפייתם יוחשב לרצון, וזה נראה הסבר נכון וגדר אמיתי בזה. אם כי הרב בקצות החושן (סימן ג' ס"ק א) ובמשובב [נתיבות שם] לא כן ידבר. הנלע"ד כתבתי ודוק.

בנוגע לאדם שחייב את עצמו להביא קרבן, הרמב"ם כתב באופן ברור שבית דין הם שכופים, על בסיס דרשת הפסוק בסוגייתנו: "'ועשית' – אזהרה לבית דין שיעשוך". וייתכן שכך גם במצוות שכתבו הפוסקים שיש לכוון בעת קיום המצווה, שאם לא כיוון – לא יצא. אך במצוות אחרות גם הדיוטות רשאים לכפות. בסוף דבריו ציין האור שמח שדעתו איננה כדעת קצות החושן.

על דברי האור שמח הללו נראה להעיר:

א. אכן לא נזכר בברייתא (כתובות פו ע"א-ע"ב; חולין קלב ע"ב) "במצות עשה, כגון שאומרין לו עשה סוכה ואינו עושה...", שבית דין הם שאומרים לו לקיים את המצוות, והם שמכים אותו אם הוא מסרב, כדי ללחוץ עליו לקיים המצווה. אך כאמור לעיל, לפי ההקשר שבו נזכרה ברייתא זו, מדובר בבית דין שמסמכותם לפעול כך. נוסף על כך, ציינו לעיל את דברי התוספתא (מכות ג, י) שבה נאמר: "מכת מרדות... מכין אותו עד שיקבל עליו או עד שתצא נפשו", ונראה שרק לבית דין יש סמכות להכות אדם "עד שתצא נפשו".[24]

ב. האור שמח הזכיר את דברי הגמרא (כח ע"א): "כפאוהו לאכול מצה – יצא", ומכאן שהדיוטות רשאים לכפות אדם לאכול מצה או לקיים כל מצוות עשה אחרת. על כך יש להעיר שהגמרא דנה בשאלה מי הוא שכפאו? ורב אשי ענה: "שכפאוהו פרסיים". החידוש בגמרא שם הוא שגם אם גויים כפו אדם לאכול מצה בלילה הראשון של פסח, ולא הייתה לו כוונה חיובית לצאת ידי חובת המצווה לאכול מצה, אף על פי כן הוא יצא ידי חובה ואינו צריך לאכול שוב. אין מדובר שם על כך שגויים כפו עליו לאכול כי הם רצו שיקיים את המצווה בלילה הזה, אלא הוא שיודע שהלילה הוא ליל חג ראשון של פסח והאוכל שמאכילים אותו הוא מצה, ויש חובה לאכול מצה, והוא עצמו לא התכוון לקיים מצוה זו (רש"י ד"ה שכפאוהו).

לכאורה סוגיה זו היא הוכחה כנגד דברי האור שמח. שהרי הגמרא הייתה יכולה להסביר שמדובר בהדיוטות יהודים שכפו על אותו אדם לאכול מצה מאחר שהם יודעים שהלילה הוא ליל ראשון של פסח ורצו שגם אותו אדם שאינו רוצה לקיים המצווה יצא ידי חובת המצווה.

---

24 במקומות אחרים כתב הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק שבית דין הם שכופים לקיים את המצוות שנזכרו בגמרא – סוכה, לולב, ציצית ומצוות עשה נוספות. באור שמח (הל' מילה א, ב) כתב: "מסתפקנא טובא, דקיי"ל (כתובות פו, ב) ד'האומרים לו עשה סוכה לולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו', אם במצות עשה שיש בה כרת [כמו ברית מילה] מכין עד שתצא נפשו". בדבריו שם הוא ציין את הדוגמאות שנזכרו בגמרא ומשמע שבית דין הם שכופים. במקום אחר (הל' גירושין ב, כ) כתב: "גבי כפיות בית דין... רק באומרים לו קיים מילתא דא אשר בידו לעשותו, אז מכין אותו עד שתצא נפשו, דנמצא דאין בית דין מחייבין אותו, רק איהו בעצמו מחייב את נפשו, דבידו בכל שעה להסיר ממנו את המר הזה, שיחפוץ לקיים הדבר, ואילו הוו ידעי בית דין דבודאי לא ירצה, וגליא קמייהו כמו קמי שמיא שלא יהיה תועלת מן כפייתם, שימסור נפשו על זה, הלא אז היו אסורים להרים יד עליו". במקום נוסף (הל' עדות ז, ז) כתב: "אף כשלא קיים אדם מצות עשה, כמו שלא עשה סוכה וכיו"ב אינו נפסל להעיד, אף על גב דבית דין מכין אותו עד שתצא נפשו". במקום אחר (משך חכמה, שמות כד, ג) כתב: "לכוף ולרדות על חוקי התורה וגדריה הוא רק מצד ש'כל ישראל ערבים זה בזה' (שבועות לט ע"א ועוד). ואם יעבור אחד, הוא מזיק לחבירו ולהכלל כולו. בזה יש לבית דין לכוף ולשפוט העובר את מצות השם יתברך, דבלא זה אין זה מהראוי שיתערב אחד במה שיש להאדם עם קונו". "לכוף ולרדות" – כשאדם איננו מעונין לקיים מצווה. וגם כאן בית הדין הם שכופים על כך בשם כלל ישראל. כך משמע גם מדבריו במקום נוסף (משך חכמה, דברים ד, יד).

> אמנם כן, אם יהיה מצב שבו יהודים יכפו על מישהו לאכול מצה בליל הסדר, הוא יצא ידי חובה. אין זה שונה ממצב שבו גויים כפו עליו לאכול מצה בליל הסדר. אך אין זה מתפקידם ומסמכותם של יהודים אחרים לכוף אדם לאכול מצה בלילה הראשון של פסח, אם הוא איננו רוצה לקיים המצווה. הסיבה שהוא יוצא ידי חובה היא שגופו נהנה, במובן זה שגופו ניזון מכזית מצה. ואולם המקרה של אכילת מצה הוא ייחודי – אם גויים, או אף יהודים, יכריחו אדם לקיים מצוות שאין בהן הנאה מסוג זה לגוף, כמו הנחת תפילין, ציצית, צום ביום כיפור, ישיבה בסוכה, שמיעת פרשת זכור וכד', הוא לא יצא ידי חובה.[25]

כאמור לעיל, נראה שראשונים רבים כתבו שרק לבית דין יש סמכות לכוף אדם לקיים מצוות, ולדברינו גם נתיבות המשפט סבר כך.[26] האור שמח כתב (שם) עוד בנוגע להפרשה מאיסור וכן בנוגע לכפייה על קיום מצוות עשה:

> אם ברי לן שע"י ההכאה זו לא יעשה המצוה, אסור לנו לנגוע אפילו בשערו, מכל שכן בלא דעתו ליטול נפשו ודאי אסור, דמה נרויח, המצוה לא תהיה נעשית. רק היכי דמספקא לן שמא דלמנוע מן היסורים יפרוש מן האיסור, או יקיים את המצוה, שפיר ניתן רשות לרדותו ולהכותו... אבל בגוונא דברי שלא יפרוש ע"י הכאה או לבוא בלט ליטול נפשו ודאי אסור, ובזה אין נפקא מינה בין בית דין לבעליו.

כשאדם עובר על איסור חובה לעצרו ולמנוע אותו מיד מעשיית העבירה, אך ללחוץ ולהכות אדם שהכריז שהוא מסרב לקיים מצוות עשה – נדרש קודם לכן לבדוק היטב את פשר הכרזתו, ונדרש להפעיל שיקול דעת מעמיק ורחב אם הלחץ והמכות יועילו ויביאו אותו לידי כך שהוא יקיים את המצווה או שמא ההפך הגמור. לא ברור שכאשר יש ספק "שפיר ניתן רשות לרדותו ולהכותו", אולי גם במצב ספק אין לעשות כן. אשר על כן נראה שההחלטה אם "ברי לן" שיעשה המצווה או ש"ברי לן" שלא יעשה, וגם במצבי ספק, צריכה להיות מסורה רק לגוף סמכותי כמו בית דין.[27]

---

25 הריטב"א (שם) הקשה מדוע העמיד רב אשי שכפאוהו פרסיים: "ולוקמה בשכפאוהו בית דין כאותה שאמרו 'אמרו לו עשה סוכה ואמר איני עושה מכין אותו עד שתצא נפשו או עד שיעשהו'? וי"ל דאי בבית דין של ישראל ודאי, כיון דעביד גמר ואכל לשם מצוה דאמר מצוה לשמוע דברי חכמים, כדאמרינן בגט המעושה בבית דין דישראל (בבא בתרא מח ע"א)". לפי הריטב"א כשבית דין של ישראל כפו אותו, ברור שהוא יצא ידי חובה. החידוש הוא שגם אם גויים כפו אותו הוא יצא ידי חובה. הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר שם) העיר שבגמרא בכתובות אין מדובר שכופים אותו לעשות את המצווה אלא להכין אותה. ואילו בגמרא בראש השנה מדובר שהפרסיים כפו את אותו אדם לאכול מצה בליל פסח. הפרסיים בוודאי לא כפו אותו לאכול על מנת לקיים מצווה, ועל כן לכאורה לא ניתן ללמוד דבר בנוגע לכפייה על קיום מצווה. כאמור, אם יהודים כפו אותו לאכול מצה בליל הסדר הוא בוודאי יצא ידי חובה, הגם שאין זה מתפקידם לכוף יהודי אחר על כך. כך פסק במשנה ברורה (סי' תעה ס"ק לה): "וכל שכן היכא שכפאוהו ישראל לאכול כדי לקיים מצות מצה דיצא". כך כתב גם הרב משה חביב (יום תרועה, ראש השנה כח ע"א): "כשכפאוהו יהודים פשיטא דיצא דהוי ליה כאילו הוא כיון לצאת, כדאיתא בגמרא (חולין לא ע"ב) בנדה שנאנסה" (דהיינו אישה אנסה את חברתה הנידה לטבול לשם מצווה, יצאה האישה ידי חובת טבילה). ראה בהרחבה בשיעור כד: כפאו לאכול מצה... התוקע לשיר.

26 האור שמח ציין בסוף דבריו שדעתו איננה כדעת הרב אריה לייב הכהן – מחבר ספר קצות חושן, וכן קונטרס משובב נתיבות, שבו הוא השיב להשגות הרב יעקב לורברבוים, מחבר ספר נתיבות המשפט. מדבריו ניתן להבין שלדעתו דבריו תואמים לדברי נתיבות המשפט לפיו גם הדיוטות רשאים לכוף. כאמור לעיל, לדברינו גם בעל נתיבות המשפט סבר שבית דין הם שרשאים לכוף אדם לקיים מצוות ולא הדיוטות.

27 יש מצבים שבהם בני עיר כופים זה את זה להיות שותפים בצורכי מצווה כמו בניין בית כנסת, רכישת ספרי קודש (תוספתא בבא מציעא יא, יב; רמב"ם הל' שכנים ו, א) ועוד. מדובר על תקנת שהיא חברתית ביסודה. גם בני מבוי יכולים לכוף "זה לזה לעשות להם לחי וקורה" (ירושלמי עירובין ז, י; עירובין פ ע"א; רמב"ם הל' עירובין ה, יב). כמו כן אם אדם רגיל להיות שותף עם כולם במבוי ואיננו משתתף, בני המבוי יכולים להיכנס לביתו וליטול שיתוף בעל כרחו. אך אם מדובר באחד מבני המבוי שאינו רוצה להשתתף כלל, ניתן לכפות אותו רק באמצעות בית דין (עירובין פ ע"ב; רמב"ם הל' עירובין ה, ב, ומגיד משנה שם; הרב נחום רבינוביץ', יד פשוטה שם עמ' קי-קיג; הרב יחזקאל לנדא, שו"ת נודע ביהודה תנינא, אורח חיים סי' לט). ראה בהרחבה בספרי: "סמכויות בני העיר ובני אותה אומנות, ואדם חשוב", באר יהודה – בבא בתרא, עמ' 244-255.

סיכום

בסוגייתנו נזכר מדרש הלכה על פסוק ולפיו בית דין יכולים לכוף אדם לקיים מה שהוא התנדב או חייב את עצמו. כמו כן נזכר שבמצבים אלו "כופין אותו עד שיאמר: 'רוצה אני'". תוספות ציינו מקור נוסף שבו נאמר שאם סרבן אינו רוצה לקיים מצוות עשה כמו סוכה או לולב, "מכין אותו עד שתצא נפשו". בהקשר זה לא נאמר מי הם שאומרים לו לקיים את המצווה ומי הם שמכים אותו עד שתצא נפשו. מראשונים רבים משמע שגם כאן הכוונה היא לגוף סמכותי – בית דין שכופים אדם לקיים מצוות עשה.

מדברי בעל נתיבות המשפט הבינו רבים שלדבריו כל אדם יכול לכפות את חברו לקיים מצוות עשה. לדברינו יש לקרוא את דברי בעל הנתיבות באופן שונה, וגם לפיו, כמו לדברי בעל קצות החושן, בית דין הם שכופים לקיים מצוות עשה. בעל קצות החושן הוסיף שמדובר על הכאה קלה. הביטוי "עד שתצא נפשו" בא לומר שאין צורך לאמוד את המוכה כמה מכות הוא יכול לספוג כמו שאומדים מי שחייב מלקות מן התורה, אבל אין הכוונה שמותר להכותו עד שימות. המטרה היא שהמכות והכפייה יגרמו לסרבן לשנות דעתו ושהוא יקיים את המצווה.

האור שמח כתב גם כן שלדבריו כל אדם יכול להכות את מי שאיננו מקיים מצוות עשה, כמו שכל אדם רשאי להכות את חברו כדי להפרישו מאיסור. הוא הוכיח את דבריו מכך שלא כתוב במפורש בברייתא שבית דין הם ש"מכין אותו עד שתצא נפשו", וכן הוכיח זאת מההלכה שאם גויים כפו אדם לאכול מצה בלילה הראשון של פסח – הוא יצא ידי חובה, ובוודאי כך הדין אם יהודים כפו אותו. הוא ציין גם שדבריו הם בניגוד לדברי קצות החושן. לדברינו אין זה כך, ורק לבית דין ישנה הסמכות לכוף אדם לקיים מצוות עשה וזאת לאחר שיקול דעת והתבוננות מעמיקה שכפייה זו תביא לתוצאה חיובית ואותו אדם יתרצה ויקיים את המצווה. אך אין לשום אדם סמכות לכוף ובוודאי אין להכות אדם אחר שמסרב לקיים מצווה עשה.